

Några nyare ord i svenskan

BIRGITTA LINDGREN

President Bush sägs ha *blivit blixad* när han gick med på att invänta FN:s vapeninspektörer i stället för att gå till direkt angrepp på Irak, och för den som vill bli framgångsrik finns tips om hur man kan *svenna sitt liv*. Hans Blix och Sven-Göran "Svennis" Eriksson har gett upphov till nya ord under 2002. Andra nyheter var *ryggsäcksmodellen* och *härgjord*. Birgitta Lindgren, ansvarig för Svenska språknämndens nyordsarbete, redovisar ett urval nyord.

I följande lista förtecknas ett antal ord och fraser som uppfattas som relativt nya i svenskan och som varit aktuella under 2002. En del av dem finns som synes belagda tidigare men har inte tagits upp i tidigare nyordslistor i Språkvård eller i den nyligen utkomna Nyordsboken (2000). Det årtal som anges för orden är det tidigaste belägg vi har hittat. Vi tar tacksamt emot synpunkter på orden, både vad gäller ålder och betydelse.

blixad: vara, bli **blixad** vara påverkad i sitt handlande av Hans Blix. 2002

• Det är få svenskar förunnat att bli upphov till språkliga nybildningar i USA. Men nu börjar "to be Blixed" – att bli Blixad – att bli ett begrepp, åtminstone i sammanhang där FN:s vapeninspektioner i Irak diskuteras. New York Times-kolumnisten Bill Keller ville häromdagen förklara varför USA:s hökar, de han kallar de "nya imperialisterna", är missnöjda med president George W Bushs beslut att gå FN-vägen med vapeninspektioner i stället för att slå till direkt militärt mot Irak på egen hand. Keller slog fast att de är oroliga för att Bush har blivit Blixad ("They worry that Mr Bush has been Blixed"). *Dagens Nyheter* 19.11.2002

□ efter eng. *be Blixed*, bildat till FN:s vapeninspektör, svensken Hans Blix

bokstav: bara **första bokstaven** ökad anv.: om ett karaktäriserande omdöme som är alltför svagt, jämför *bara förnamnet* (se *förnamn*). 1997

- Michael Jordan 29 poäng i går. Totalt 27 432 poäng i NBA, och därmed trea i totala poängligan. Tungt är bara första bokstaven. *Expressen 11.12.1997, s. 32*

□ jämför no. *bare forbokstaven*

distansbatong en sorts skjutvapen med ammunition i form av påsar med kulor som skall ge samma effekt vid träff som ett slag med en batong. 2000

- Roger Alvefuhr [...] ligger bakom ett projekt som på sikt ska leda till att svenska poliser ska få mindre dödliga vapen att utnyttja vid sidan om tjänstepistolen. Ett sådant är OC-sprejen, som innehåller pepparolja. [...] På längre avstånd blir i stället så kallade distansbatonger och elpistoler alternativ till traditionella skjutvapen. *Dagens Nyheter 21.5.2002*

efterföljarskap det att vara efterföljare till någon. 2002

- Det är deprimerande att inse [att] folk är villiga att följa så gott som vem som helst, till och med mig. Och det är skrämmande att folk dessutom vill tvinga sitt *efterföljarskap* – om det nu är ett ord – på andra, bland dem mig. *Linus Torvalds & David Diamon: Just for fun – mannen bakom Linux. 2002*

□ efter eng. *followership*

frontbibliotekarie bibliotekarie som bedriver uppsökande verksamhet. 2002

- Från bibliotekets sida hade man även en uppsökande verksamhet genom en speciell så kallad frontbibliotekarie. *Nya Wermlands-Tidningen 4.5.2002, s.6.*

förnamn: det är bara förnamnet ökad

anv.: om ett karaktäriserande omdöme som är alltför svagt, jämför *bara första bokstaven* (se *bokstav*). 1990

- För fyra år sedan hette motståndaren i OS-kvartsfinalen Finland och det talades om fiasko efter en svensk insats där laget gick in för att försöka förstöra för motståndarna hellre än skapa något eget spel. Den här gången är det Vitryssland som golvat Tre Kronor. Och fiasko är bara förnamnet. *Falu-Kuriren 21.2.2002, s. 5*

□ jämför motsvarande uttryck i no. *bare förnavnet* och ty. *nur der Vorname*

galna chips-sjukan iron.: överdriven rädsla för mat med hög halt av akrylamid. 2002

- Eftersom mängden akrylamid är så oerhört olika i det ena potatischippet och det andra, samma gäller alla de andra produkterna, går det uppenbarligen att få ner gifthalten genom att byta tillverkningsmetod. Om producenterna omedelbart sätter igång med detta saneringsjobb och ännu en ingrediens – akrylamidhalten – fogas till matvarornas innehållsförteckning, ska vi nog överleva även galna chipssjukan.

Expressen 25.4.2002, s. 2

□ bildat i anslutning till *galna ko-sjukan* och andra liknande uttryck, se Nyordsboken 2000

hel pudel: göra en hel pudel på order uppifrån göra offentlig avbön på ett påfallande ödmjukt sätt, som kontrasterar mot tidigare kaxigare uppförande (lika lydigt och ekvilibristiskt som en dresserad cirkuspudel). 2002

- Om Jan O Karlssons förvandlingsnummer från uppblåst buse till en ödmjuk och generös folkrörelseman. [...] "Han gjorde en hel pudel – lade sig på

rygg och sprattlade med benen". Pål Jebsen, pr-konsultbolaget Burston-Marsteller, tycker att Jan O Karlsson gjorde precis allting rätt när han vände opinionen under presskonferensen. *Helsingborgs Dagblad 13.11.2002, s. 2*

hjulboja stoppanordning som fästs på fordons hjul. 2002

- Vägverket tar ny sats för att nå Nollvisionen [...] Vi ska bland annat föreslå regeringen att överväga så kallad hjulboja, ett slags lås som används för att beslagta fordon, säger Skogö. *Helsingborgs Dagblad 15.8.2002, s. 13*

□ jämför fi. *pyörälukko*

hårgjord om maträtt som är lagad på det matställe där den serveras och alltså inte inköpt som hel- eller halvfabrikat. 2002

- Hårgjorda pajer 42:–. <home.swip-net.se/~w-26362/LUNCH.HTM>

□ jämför *hårtappad* om vin

kemkastring kemisk kastring, d.v.s. behandling med testosteronhämmande medel som ett led i rehabiliteringen av våldtäktsmän. 2002

- Kd vill att våldtäktsmän och pedofiler frivilligt ska gå med på att bli kemiskt kastrerade innan deras fängelsestraff övergår till villkorligt efter två tredjedelar av strafftiden. [...] Men moderaterna, centern och folkpartiet är skeptiska till tanken på kemkastring som villkor för att släppa ut sexbrottslingar. *Svenska Dagbladet 12.9.2002, s. 11*

kis förkortning för kamratstödjare i skola. 2002

- Redan kända vallöften är ett nytt eller

ombyggt badhus, till ett äventyrsbad, Ungdomens hus i Gjuteriet i stället för det privata aktivitetshus de borgerliga vill ha, kisar kvar i skolan, körkortsutbildning och fri skolfrukost på alla gymnasieskolor. *Nya Wermlands-Tidningen 4.5.2002, s. 9*

kostymrasist till det yttre prydlig och välklädd person som hyser rasistiska åsikter. 2002

- Gör antirasismen till valfråga. Det föreslår Grön ungdom i ett handlingsprogram mot "kostymrasisterna" som de kallar sverigedemokraterna. Rasmisarna ska inte tigas ihjäl utan bemötas, men inte så att sverigedemokraterna framstår som vilket parti som helst, anser Grön ungdom. *Dagens Nyheter 22.5.2002, s. A 14*

kuratera ökad anv.: vara kurator för en utställning e.d. 1996 – **kurera** ny anv.: kuratera. 2002 – **kurra** vard.: kuratera. 1996

- Bianchi är en blåmålare minst lika mycket som Eugène Jansson, säger galleristen Ann Westin, som kuraterat, – "kurrat", säger hon själv – utställningen. *Svenska Dagbladet 27.5.2002*

- Häromåret curerade Maria Lind en stor utställning på nyinvidga Moderna museet i Stockholm. *Nerikes Allehanda 6.7.2002, s. 15*

□ *kurera* stavas i denna nya anv. ibland *curera*, se exemplet, men bör i anslutning till *kurator* stavas med *k*; jämför da. *kuratere*

mms 1. förk. för eng. *multimedia message service*, d.v.s. multimedial meddelandservice, vilket gör det möjligt att sända både text och bild 2. meddelande sänt med mobil med mms-funktion. 2001

- Operatörerna dröjer med lanseringen av nya meddelandetjänsten MMS, multimedia message service. De får inte fart på GPRS. De förhalar utbyggnaden av 3G. *Veckans Affärer* 7.10.2002

□ efter eng. *mms*, da., no. *mms*

morbidityturism ökad anv.: turism inriktad på mål som förknippas med olyckor, mord, dödsfall m.m. 1998 – **morbidityturist** ökad anv.: 1998

- Morbidityturistens nya resmål. Besök prinsessan Dianas grav eller ta en tur till Ground zero på Manhattan. "Nova" berättar om den nya turismgenren – morbidityturism. Morbidityturismen förpackar död och olyckor på ett sätt som tilltalar turisten och drar in pengar till bygden [...] Även om resmålen kan verka makabra har resorna ett värde, menar livsåskådningsforskaren Nils Uddenberg. Att besöka katastrofplatser kan vara ett sätt att bearbeta och gå vidare i livet. *Borås Tidning* 3.6.2002, s. 30

□ jämför no. *morbidityturisme*

nätdeklarant person som utför sin självdeklaration via Internet. 2002 – **nätdeklaration** 1997

- Även om du redan nu bestämt dig för att inte deklarerar på nätet kan informationen till nätdeklaranterna vara bra för dig. Ett tips är att se efter om du har den lilla kod som behövs för nätdeklaranter eller inte på din blankett. *Dagens Nyheter* 21.4.2002, s. C5

- Väntande anstormning till nätdeklaration. Från och med i år går det att deklarerar på internet. Det gäller dem som lämnar en förenklad deklaration, vilket rör 3,5 miljoner av cirka 5,7 mil-

joner deklaranter. *Computer Sweden* 12.4.2002, s. 6

orostelefon jourtelefon för oroliga tonårsföräldrar. 2002

- Föräldrar som är oroliga för sina tonåringar hör ofta av sig till socialtjänsten. På måndag öppnar en orostelefon för att tillgodose behovet. *Norra Västertoppen* 7.8.2002, s. 20

pappografi skämtsamt: röntgen som syftar till tidig upptäckt av prostatacancer. 2000

- Ett särintresse kan se ut som tjejen som ligger på en tälotsäng bredvid Almedalscenen under banderollen ALLA HAR RÄTT TILL EN BOSTAD. Eller som den lille farbrorn med plakatet: VI MÄN MED PROSTATACANCER KRÄVER PAPPOGRAFI. *Dagens Nyheter* 14.7.2002

□ bildat skämtsamt till *pappa* som en parallell till *mammografi*, som då skall uppfattas som bildat till *mamma* i betydelse 'moder'; *mammografi* är dock bildat till lat. *mamma* 'bröst'; *pappografi* anv. äv. om konsttrycktekniken collografi el. kartongtryck; jämför fi. *pappografia*, no. *pappografi*

ryggsäcksmodellen typ av övervakning av kriminella ungdomar. 2002

- Jag jobbar på att hitta en form av ryggsäck för dem. Jag kallar det ryggsäcksmodellen. En person som hänger efter dem, som punktmarkerar dem. Det måste vara en huvudansvarig. Som vet var de är, som är skarp, som visar killen samhällets normer på alla sätt. [...] "Ryggsäcksmodellen" är den viktigaste av flera möjliga lagändringar som föreslås för att ta hand om de ungdomar som tidigt hamnar utanför samhället och som börjar begå grova brott

före 15 års ålder. *Dagens Nyheter* 27.4.2002, s. 8, intervju med justitieminister Thomas Bodström

skimma utföra skimming. 1999 – **skimmer** apparat som används för att skimma. 2001 – **skimming** el. **skimming** olaglig kopiering av uppgifter från ett kontokorts magnetremsa. 1999 – **skimmingapparaten** 2002

- Butikspersonal som är uppmärksam kan se att det är något konstigt när de här köpen med skimmade kort genomförs. *Råd & Rön* 1999/1, s. 11

- Skimming går ut på att man "skummar" av information från kundens betalkort. Den oärlige servitören, försäljaren eller taxichauffören drar korten en extra gång genom en liten dosa som går att gömma i fickan. Dosa samlar upp kortets uppgifter som kan läggas in på ett annat kort, nyttillverkat eller stulet. Bedragarna eller deras kontakter använder sedan detta falska kort för inköp, ofta i ett annat land och långt senare. Det gör förstas utredningsarbetet svårare. *Svenska Dagbladet* 24.6.2002, s. 10

- Håll i plastkortet – med en liten "skimmer" läser tjuvarna lätt av koden! *Expressen* 8.4.2001

- Skimmingapparaten säljs på den öppna marknaden trots att det enda egentliga syftet med den är att kopiera kontokort. *Dagens Nyheter* 21.7.2002

- av eng. *skim* 'skumma', *skimmer*; *skimming*; jämför no. *skimming*

snippa ökad anv.: det kvinnliga könsorganet, i synnerhet hos små flickor.

- I Norstedts nya ordbok för barn blir en sökning på flickors könsorgan en flopp. Snopp och penis finns med för-

stås, och enligt redaktören ska misstaget rättas till vid nästa tryckning. Förklaringen är möjligen att det tills nu inte funnits något riktigt bra och positivt ord som används konsekvent på samma sätt som snopp. Bristen har diskuterats i förskolor ett tag och det ser ut som "snippa" skulle vinna allmänt gillande. *Östersunds-Posten* 7.3.2002

- känt åtminstone sedan 1950-t. i sydv.; tänkt som parallell till *snopp*, i syfte att få en neutral benämning utan erotiska associationer

snurrmästare 2002 – **spindel** 2002

– **spinner** 2002

- Moore hade väl någon formell titel, men alla kallade henne spin doctor, alltså nära politisk medarbetare till Byers med uppgift att sätta rätt snurr på de budskap som går ut från departementet så att ministern framstår som klok och dynamisk. Alla ministrar har en eller två sådana snurrmästare och de ligger nästan definitionsmässigt i fejd med departementets pressavdelning och andra tjänstemän om vad som är veckans bästa snurr – och vem som egentligen ska dra i tåtarna. *Svenska Dagbladet* 28.2.2002

- Spindlarna sätter dagordningen. Ytligt sett dominerar politikerna veckan i Almedalen. Men det är särintressena som tar hem spelet med hjälp av sina "spinnare", det nya ordet för ett växande antal påtryckare som sätter snurr på opinionen. Dessa "spindlars" mål är att fånga radio, tv och tidningar i sina nät. Moderaternas pressekreterare hade "spinner" på visitkortet. *Dagens Nyheter* 14.7.2002

sprängbälte bälte med sprängämnen. 2002

- I flyktinglägret i Jenin – som administreras av UNRWA – utbildades fler självmordsbombare och tillverkades fler sprängbälten än någon annanstans. *Svenska Dagbladet* 23.5.2002

□ jämför fi. *räjähdevyö*

svenna sitt liv ordna sitt liv så att det blir lika framgångsrikt som fotbollstränaren Sven-Göran Erikssons, framför allt genom att tänka positivt. 2002

- Inte undra på att folk undrar "hur gör karln?". Ett svar ges i en bok som kommer ut den 18 april: "Leadership the Sven-Göran Eriksson Way: How to Turn Your Team into Winners" (Capstone, 128 sidor) av Julian Birkinshaw, professor och managementguru vid London Business School, och Stuart Crainer, som skrivit flera storsäljare i managementfacket. Tunga gubbar alltså. Stuart Crainer har gjort en kortsammanfattning för BBC hur man kan "Svenna sitt liv i sju enkla steg", som inte ser så märkvärdiga ut för svenska ögon, men kanske är exotiska i England. *Svenska Dagbladet* 27.3.2002, s.26

□ av eng. *sven your life*, bildat till fotbollstränaren Sven-Göran Eriksson

uckig äcklig; dålig. 2001

- Fotbollen genererar med sin hänsynslösa inverkan på människors liv både vinnare och förlorare. I slutet bränner Zlatan iväg mot en proffskarriär i Ajax i en fräsig sportbil, samtidigt som Lasse vinglar fram på en uckig cykel och stämplar in på ett mindre glamoröst verkstadsjobb. *Svenska Dagbladet* 22.3.2002

upplevelse- fortsatt ökad anv., jämför Nyordboken 2000 – **upplevelsearrangemang** 2002 – **upplevelsekommun** 2002 – **upplevelsetempo** 2002

- Märket "Naturens bästa" ska visa turisterna vägen till några av de bästa upplevelsearrangemangen. *Nya Werm-lands-Tidningen* 18.5.2002, s.9

- Botkyrka är ute efter revansch. Nu ska man bli en explosiv upplevelsekommun. *Vi* 25.4.2002, s. 16

- Jag som ändå levt mer än halva mitt liv, känner bara medlidande med de barn och ungdomar som växer upp i dag. Vad hinner ni känna och tänka i ett allt snabbare upplevelsetempo som vårt samhälle pockar på att vi anammar? *Norra Västerbotten* 7.5.2002, s.12

□ jämför motsv. anv. av fi. *elämys-*, da. *oplevelses-* och no, *oplevelse-*

valstuga överförd anv.: politiskt uttalande som sedan förnekas. 2002

- Vad jag kan minnas, bifölls detta resonemang med rörande enighet av partistämman. Det var väl inte så att det bara var en läpparnas bekännelse, en s.k. valstuga ("nej, det var inte jag, det har jag aldrig sagt")? Om våra egna ord ska betyda något, måste vi förverkliga dem. *Svenska Dagbladet* 25.9.2002, s. 5, *Lifvendahl, Tove*

vilopension kortord för vilande förtidspension, möjlighet för förtidspensionär att pröva på att gå ut i arbetslivet med pensionen vilande. 2002

- Vilopension blev en öppen dörr för retur till arbetslivet med garanti att återvända till tillvaron som sjukpensionär om orken inte räcker till [...] – Jag klarade inte pressen och blev halvt sjukpensionär. Från 1993 och 1995

började jag på Lillängens äldreboende fram till 1999 då erbjudandet kom om att få testa att gå upp i tid tre månader, säger Kersti. Hon är mycket belåten över villkoren och möjligheten med vilopension. Den tillåter henne att åter bli sjukpensionär på halvtid inom ett år om kroppen inte orkar. *Dagens Nyheter* 17.1.2002

□ vilande förtidspension infördes 2000

vindvändare person eller åtgärd som skall få opinionen att svänga. 2002

• Det återstår att se vad som blir verklighet och vad som är symbolisk signalpolitik av den sort som Blair är så skicklig på. Men sannolikt har hans opinionsforskare och vindvändare gjort analysen att något måste göras för att vrida det nationalistiska vapnet ur de utlänningsfientliga gruppernas händer. *Svenska Dagbladet* 2.6.2002

• Det var ingen bra start på en vindvändare, tio dyra kampanjminuter gick förlorade på defensiven. *Svenska Dagbladet* 2.9.2002

vinterkräksjuka smittsam magsjuka med häftiga kräkningar och diarré. 1999

• Vinterkräksjukan kan slå till på några minuter. Du mår bra när du kliver på bussen men spy innan du hunnit nå bakre delen, säger Inger Andersson von Rosen, smittskyddsläkare. Så snabbt slår vinterkräksjukan till. Virus, som heter calici, återkommer varje vinter och leder till en supersnabb magsjuka. Därav namnet vinterkräksjuka. Just nu sprids viruset runt om i landet. *Östersunds-Posten* 29.10.2002, s. 3

□ efter eng. *winter vomit disease*

vittneslitteratur sammanfattande om litterära verk av författare som har varit vittne till de händelser som verken handlar om. 2001

• I sin inledning till Nobelsymposiet om vittneslitteratur citerade Horace Engdahl Elie Wiesels nu 25 år gamla ord: "Om grekerna uppfann tragedin, romarna episteln och renässansen sonetten, har vår generation uppfunnit en ny litteratur, nämligen vittnesmålets." *Expressen* 7.12.2001, s. 2

□ lanserat av Horace Engdahl vid ett Nobelsymposium 2001 efter eng. *literature of testimony* myntat av Elie Wiesel 1975; i och med symposiet har på eng. äv. *witness literature* kommit i bruk

I arbetet med ordlistan har vi som vanligt haft nytta av samarbetet med Svenska Akademiens ordboksredaktion och Språkdata vid Göteborgs universitet. Språkdatas databas Språkbanken liksom pressdatabaserna Presstext och Mediaarkivet har varit ovärderliga för kontroll av ålder och frekvens samt vid sökning efter belägg.

Förra året efterlyste vi frivilliga excerperister som skulle hjälpa oss att systematiskt leta efter nya ord. Gensvaret blev mycket stort. Under det gångna året har ett tiotal personer bistått oss i denna ordjakt. Vi tackar *Teresa Berndtsson* (Mölnlycke), *Björn Dahlborn* (Karlstad), *Åsa Hallberg* (Enköping), *Gunilla Jansson* (Sätra), *Karin Marcusson* (Hallsberg), *Jan-nica Nyström* (Tyresö), *Susanne Rudholm* (Skellefteå), *Benny Ryd* (Nacka), *Lars Wiklund* (Täby) och *Ann-Marie Vinde* (Stockholm). Vi vill också tacka alla andra som mer sporadiskt bidragit med tips om nya ord. ■